

УДК: 339.166.5

**МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТА ЗАХИСТУ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ**

**Чичкало-Кондрацька Ірина Борисівна, доктор економічних наук,
професор, Теницька Наталія Борисівна, аспірант.**

Полтавський національний технічний університет ім. Ю. Кондратюка

Вступ. Поглиблення міжнародного поділу праці і супроводжуючі його процеси інтернаціоналізації бізнесу сьогодні є головною тенденцією економічного розвитку. Важливим джерелом зростання економічного потенціалу стають не матеріальні і природні ресурси, а інноваційні та інтелектуальні засоби розвитку, засновані на використанні нових ідей та інтелектуальних ресурсів суспільства. Основні акценти в провідних країнах світу сьогодні переміщуються на прискореного інноваційного розвитку, переходу до економіки, що базується на знаннях. Саме інноваційний шлях розвитку економіки забезпечує оновлення технологій, товарів і послуг, ефективне використання інтелектуального потенціалу і стимулювання його підвищення.

Розвиток інтелектуального потенціалу обумовлює прогрес людства, а сукупність національних можливостей країн світу в інтелектуальній сфері, функціонування якої визначається специфікою її продукції, умовами виробництва, обміну і споживання, сприяє міжнародній торгівлі об'єктами інтелектуально власності та забезпечує стрімкі темпи розширення світового ринку технологій. У сучасному світі значимість нематеріальних активів і найважливішої їх складової частини – об'єктів інтелектуальної власності – безперервно зростає.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. У вітчизняній і зарубіжній літературі існує чимало фундаментальних праць, присвячених вивченню різноманітних аспектів інтелектуальної діяльності та інтелектуального потенціалу.

Вагомий внесок у дослідження проблематики інтелектуальної власності як складової інтелектуального потенціалу здійснили такі відомі вітчизняні та зарубіжні науковці, як: Ю. Бажал, О. Бутнік-Сіверський, С. Валдайцев, О. Гавриш, В. Герасимчук, Н. Гончарова, І. Дахно, Б. Малицький, В. Дроб'язко, Л. Едвінсон, М. Єрмошенко, С. Козаченко, В. Зінов, Б. Леонт'єв, О. Новосельцев, П. Перерва, О. Підпригора, А. Святоцький, Л. Смоляр, В. Соловійов, Д. Стеченко, Л. Федулова, Ю. Шкворець, Т. Щедрина, Г. Яловий та інші.

Відмічаючи безсумнівну цінність і значимість проведених наукових досліджень, вважаємо, що в умовах сучасного трансформаційного періоду в економіці України та поглиблення її міжнародної економічної інтеграції здійснення подальших розробок у цьому напрямі з врахуванням міжнародного досвіду є досить актуальним.

Метою статті є дослідження досвіду зарубіжних країн щодо захисту та використання інтелектуальної власності та стимулювання розвитку інтелектуального потенціалу.

Основний матеріал та результати. Торгівля об'єктами інтелектуальної власності (ОІВ) розвивається швидкими темпами та приносить значні прибутки провідним компаніям та країнам світу. Однією з умов зростання обсягів міжнародної торгівлі об'єктами інтелектуальної власності є наявність ефективної системи регулювання торговельних відносин у галузі операцій з інтелектуальною власністю і, перш за все, забезпечення її охорони.

В умовах глобалізації світової економіки важливого значення для вдалого розповсюдження нових технологій набуває комерційне

використання інтелектуальної власності, що сприяє розвитку світової торгівлі та міжнародному науковому-технічному співробітництву. Посилення розподілу праці у сфері науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) та винаходів спричиняє значне зростання ліцензійної торгівлі, а також купівлі-продажу наукомісткої продукції, ліцензій та патентів, ноу-хау, лізингу наукового та виробничого оснащення [1].

У світі діють понад 4 млн. патентів, щороку подається понад 700 тис. заявок на патентування, міжнародний ринок ліцензій оцінюється експертами у 73 млрд. дол. США щорічно [2]. Обсяг світової торгівлі ліцензіями на об'єкти інтелектуальної власності збільшується щорічно на 12 %, в той час як темпи зростання світового промислового виробництва не перевищують 2,5 – 3 % на рік [3]. Географічна структура міжнародної торгівлі ОІВ у 2012 році за даними ООН зображена на рис. 1.

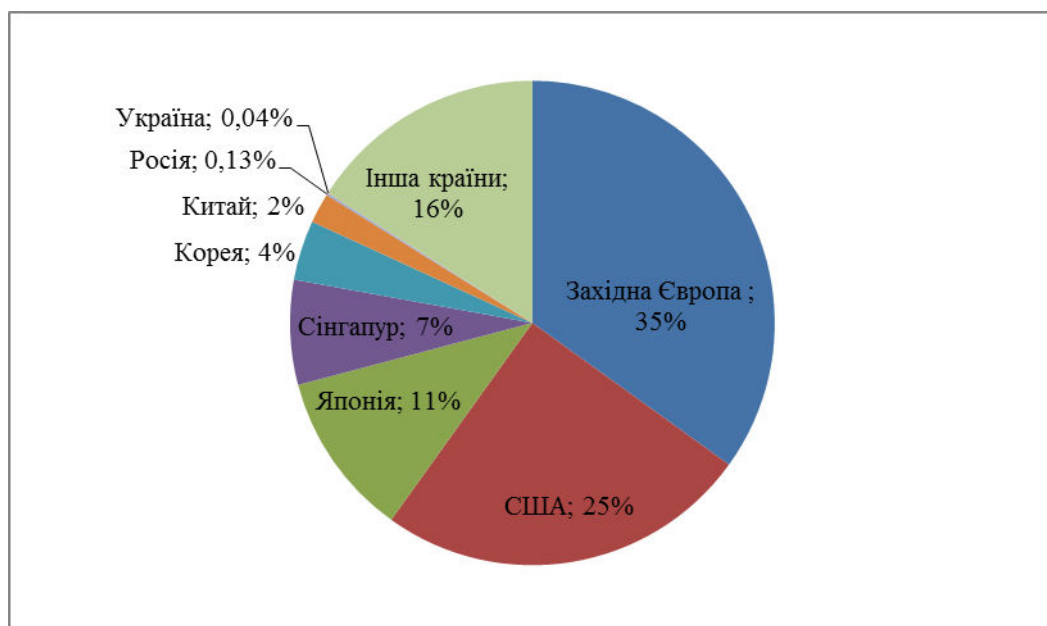

Рис. 1. Географічна структура міжнародної торгівлі об'єктами інтелектуальної власності за країнами у 2012 р., % [4]

За оцінками Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ), хоча нові економіки, що швидко розвиваються, застосовують

патентну систему дедалі активніше, використання цієї системи занадто сконцентровано і, зокрема, на 5 % відомств (відомства США, Японії, Китаю, Республіки Корея і Європейське патентне відомство) припадає 75 % патентних заявок і 74 % патентів, виданих у всьому світі [5]. Згідно з міжнародною базою ВОІВ, основними країнами, які здійснювали торгівлю об'єктами інтелектуальної власності протягом 2007 – 2013 рр., були США, Японія, Китай та Німеччина.

Глобалізація торговельно-економічних відносин та зростання конкурентної цінності товарних знаків поширюють обсяги торгівлі об'єктами інтелектуальної власності, що, у свою чергу, сприяє інтенсифікації процесів міжнародної реєстрації засобів індивідуалізації. Сьогодні у світі зареєстровано 25 млн. товарних знаків і це число зростає щороку [6].

Нині продавцями ОІВ є понад 40 країн, а покупцями – більш як 70 країн. Основними учасниками міжнародної торгівлі продуктами інтелектуальної власності залишаються економічно розвинуті країни, на які припадає близько 96 % усіх надходжень від продажу, зокрема на країни Західної Європи – 73 % [2].

Обсяги виробництва об'єктів інтелектуальної власності у 2013 р. становили близько 4,5 трлн. дол. США, з яких експортувалося більше половини (рис. 2).

Аналіз світової динаміки показників торгівлі свідчить про розвиток як позитивних, так і негативних тенденцій. По-перше, у ліцензійну торгівлю все більше залучаються фірми-посередники, які, не створюючи об'єкти інтелектуальної власності, сприяють її швидкій комерціалізації. По-друге, країни накопичують технології, по-третє, країни-інноватори почали проводити НДДКР не з метою впровадження їх результатів у виробництво, а для продажу патентів менш розвиненим країнам.

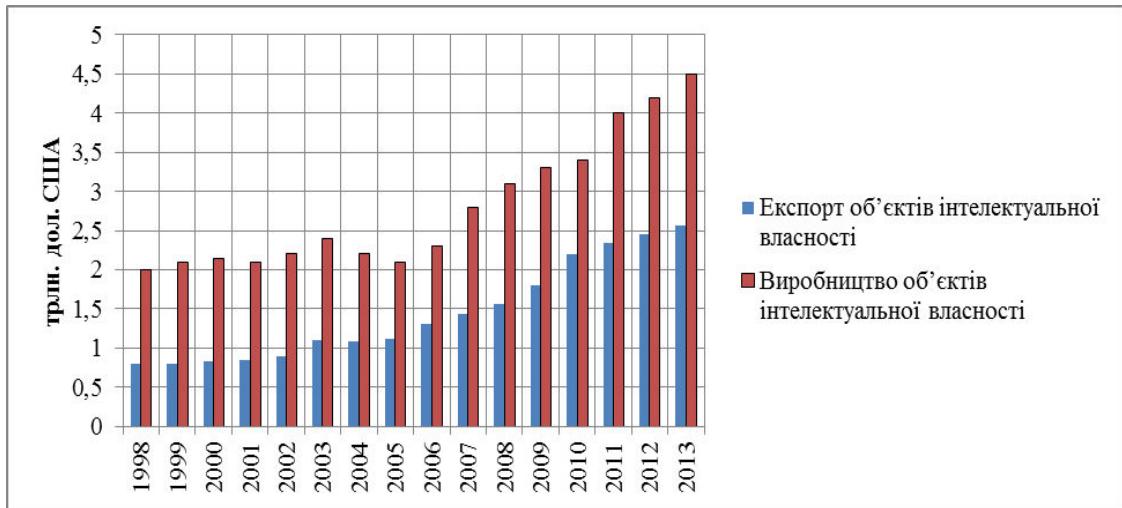

Рис. 2. Виробництво та експорт об'єктів інтелектуальної власності у 1998 – 2013 рр. [7]

Основними тенденціями та особливостями розвитку міжнародної торгівлі ОІВ є: зростання та динамізація торгівлі роялті та ліцензійними послугами; значне підвищення витрат на придбання ліцензій; концентрація ліцензійної торгівлі в економічно розвинених країнах та наукомістких галузях виробництва, поява нових потужних суб'єктів з країн ЄС (Італія, Франція) та Азії (Китай, Південна Корея); високий рівень монополізації, який віддзеркалює прагнення ТНК до довгострокового закріплення на ринках за допомогою іноземного патентування, що створює умови для стабілізації експорту товарів та формування попиту на ліцензії; зростання комерційного інтересу до товарних знаків та інших засобів індивідуалізації, про що свідчить різке збільшення їх реєстрації, а також збільшення кількості та питомої ваги заявок з таких країн як Китай, Австралія, Південна Корея, Болгарія.

Розвинуті країни та нові індустріальні країни здійснюють вагомі інвестиції у виробництво продуктів інтелектуальної власності: витрати на дослідження та розробки у країнах-членах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) становлять 772 млрд. дол. США. У Китаї витрати на дослідження та розробки становлять близько 115 млрд.

дол. США, що виводить країну у трійку лідерів з точки зору витрат на дослідження та розробки [8]. У розвинених країнах прямі державні витрати на наукові дослідження та проекти становлять від 1,6 до 3,7 % ВВП.

Дослідження обсягів державних витрат на НДДКР вказує на те, що більшості країн, які є лідерами щодо фінансування інтелектуальної власності, вдалось підвищити рівень своєї інноваційності та конкурентоспроможності за останні роки.

Радою Європи на засіданні в Барселоні було вирішено збільшити у найближчі роки загальний рівень інвестицій у сферу досліджень до 3 % від ВВП, при цьому дві третини від цих витрат мають бути приватними. Це дозволить європейським країнам наздогнати за інноваційним рівнем економіки головних конкурентів – США та Японію. Таким чином, у розвинених країнах усвідомлюється залежність інноваційного розвитку економіки від обсягів витрат на дослідження і розробки (ДіР) та створення об'єктів інтелектуальної власності.

Найбільш комплексний підхід до виміру економіки, заснованої на знаннях, був запропонований Всесвітнім банком у рамках програми «Знання для розвитку». Згідно з цією методикою розраховуються два індекси: індекс економіки знань та індекс знань. Індекс економіки знань складається із чотирьох складових (які включають 12 показників): освіта, інновації, інформаційні-комунікаційні технології, економічне стимулювання та інституційний режим. Індекс знань складається із трьох складових індексу економіки знань, виключаючи складову «економічне стимулювання та інституційний режим». Індекс економіки знань – комплексний показник для оцінки ефективності використання країною знань в цілях її економічного і суспільного розвитку. Характеризує рівень розвитку тієї чи іншої країни або регіону по відношенню до економіки знань. Індекс знань – комплексний економічний показник для оцінки здатності країни створювати, приймати і поширювати знання.

Характеризує потенціал тієї чи іншої країни або регіону по відношенню до економіки знань.

У п'ятірку лідерів входять країни Північної Європи (Швеція, Фінляндія, Данія, Нідерланди, а також Норвегія). Далі йдуть Нова Зеландія, Канада, Німеччина, і замикає першу десятку Швейцарія. Саме в цих країнах найбільш ефективно використовуються знання, тобто інтелектуальна власність, в економічних цілях, і саме ці країни здатні на високому рівні створювати, приймати і поширювати об'єкти інтелектуальної власності, завдяки розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, економічного стимулювання та інституційного режиму.

Однією з умов успішного розвитку інтелектуального потенціалу країни є формування дієвої системи захисту прав інтелектуальної власності. Узагальнюючим показником, який вимірює досягнення країн світу з точки зору захисту прав власності є Міжнародний індекс захисту прав власності (The International Property Right Index – IPRI). Даний індекс був започаткований у 2007 році Міжнародним Альянсом прав власності (The Property Rights Alliance).

Для успішного введення результатів науково-технічної діяльності в економічний обіг необхідним є державне регулювання цього процесу, оскільки ринкова економіка не завжди здатна це здійснити з огляду на високу вартість та довгий термін впровадження інноваційних проєктів. Під державним регулюванням торгівлі ОІВ розуміється комплекс заходів та дій, що запроваджуються державою через відповідні органи та нормативне забезпечення і державні цільові програми, з метою визначення основних економічних процесів для отримання доходів від приватних і державних об'єктів інтелектуальної власності [9]. Отже, таке регулювання фактично передбачає стимулювання створення прав на нематеріальні активи, які відповідатимуть інтересам всіх зацікавлених груп економічних суб'єктів.

Такі дії та заходи формують державну стимулюючу регуляторну політику організаційно-економічних відносин з приводу інтелектуальної власності.

У цілому зарубіжними країнами накопичено величезний досвід, щодо процесу введення в економічний обіг ОІВ, розроблено основні заходи, а також інструментарій реалізації даних заходів.

Крім прямого державного фінансування в розвинених країнах використовується цілий арсенал методів і фінансово-кредитних інструментів для підтримки інноваційного напрямку розвитку економіки. Так, ефективною формою такого стимулювання стало гарантування державою інноваційних позик. У Канаді діє понад 200 місцевих центрів розвитку, які гарантують повернення позик малими підприємствами в сумі до 75 тис. доларів США. У Франції для гарантування позик малому підприємству створено спеціальні заклади – товариства взаємного поручительства, діяльність яких спрямовує та координує єдиний державний центр. У Великій Британії діє «Програма гарантованої позики» [10].

Ще одним важливим методом фінансової допомоги держави є пільгове кредитування інноваційного підприємництва. У Франції поширені два види пільгових позик: позики, які повертають у разі успіху; позики з пільговими процентами. Використовуються також різноманітні податкові пільги щодо стимулювання науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт. В Японії промислові компанії мають право на зменшення податку на прибуток у розмірі 7 % інвестицій у передові нанотехнології. У Канаді аналогічна знижка коливається від 7 до 20 %.

В Іспанії діють постійні податкові кредити в розмірі 20 % видатків на НДДКР. У Бельгії дозволено зменшувати оподатковуваний прибуток на 13,5 % інвестиційних витрат для малих і середніх компаній і на 100 % обсягу інвестиційних витрат, пов'язаних із нововведеннями для всіх

компаній. У Голландії з оподаткованого прибутку можна відраховувати частину інвестиційних витрат – близько 20 – 25 %.

В Австрії, Бельгії, Норвегії, Ізраїлі, Іспанії, Італії, Португалії, США, Угорщині запроваджені податкові знижки, обсяг яких визначається як певний відсоток від обсягу витрат підприємства на ДіР у поточному році. При цьому в Угорщині така норма становить 200 %, в Австрії оподаткований прибуток підприємства додатково зменшується ще на 35 % від обсягу витрат на ДіР, що перевищують середній рівень цих витрат за попередні три роки (для останніх ставка складає 25 %).

У Канаді, Великій Британії, Ірландії, Туреччині запроваджений податковий кредит, обсяг якого також залежить від обсягів витрат підприємств на ДіР. У Великій Британії цей показник визначається як відсоток від річних витрат підприємства на ДіР і становить 150 % для малих і середніх підприємств та 100 % для великих (в Ірландії – 20 %, Канаді – 10 – 25 %).

Хоча стимули приросту витрат на ДіР найбільш точно відображають ідею стимулювання, обсягові стимули є простішими в адмініструванні як з боку держави, так і з боку підприємств, що ними користуються. Обсягові стимули дозволяють більш точно прогнозувати вигоду підприємства від їх використання і, відповідно, більш ефективно використовувати цей механізм при плануванні фінансово-господарської діяльності. Це також дозволяє точніше прогнозувати рівень витрат на ДіР та їх динаміку на макроекономічному рівні.

У деяких країнах одночасно застосовуються обидві схеми. Існує також і практика встановлення ліміту розміру списання податків за знижками на інтелектуальну діяльність. Франція та Німеччина мають однаковий (вищий за середній серед країн ЄС) показник питомої ваги витрат на інноваційну діяльність у загальному обсязі виручки компаній.

Можна виділити найбільш ефективні і популярні механізми податкового стимулювання, що використовуються у світовій практиці оподаткування на сьогодні, які наведені в табл. 1. Розробляючи стратегію модернізації економіки на інновацій основі в сучасних умовах, важливо врахувати інноваційні контури світової економіки. Інтелектуальна діяльність в країнах-лідерах, а саме в Японії, США, Канаді, Південній Кореї, Китаї та Австралії характеризуються такими рисами як: проектування і навчання, проведення спільних досліджень, державна підтримка нових технологій.

Таблиця 1. Механізми податкового стимулювання розвитку інтелектуальної власності

Механізм податкового стимулювання	Об'єкт стимулювання	Країни, які використовують дані заходи податкового стимулювання
Списання витрат на НДДКР	Об'єм інвестицій у НДДКР, темпи зростання інвестицій у НДДКР	Австрія, Австралія, Бельгія, Великобританія, Угорщина, Німеччина, Данія та ін.
Податковий дослідний кредит	Об'єм інвестицій у НДДКР, співробітництво між приватним та дослідницьким середовищем	США, Франція, Норвегія, Великобританія, Канада
Спеціальні режими амортизації основних фондів	Інвестиції в дорозі, дослідницьке обладнання	Австрія, Бельгія, Данія, Італія, Іспанія, Ірландія, Португалія, США, Швеція
Інвестиційний податковий кредит	Інвестиції в технологічну модернізацію компанії	США
Податкові пільги на дохід з іноземного джерела	Трансфер технологій	Країни-члени ОЕСР
Податкові пільги на прибуток від продажу акцій	Інвестиції у високо ризикові довгострокові проекти, дифузія інновацій	США
Податковий кредит на заробітну плату	Об'єм інвестицій, інвестиції в людський капітал	Нідерланди

Не зважаючи на те, що світові і національні структури покликані доповнити чи замінити функції регулювання та контролю національних інститутів, вплив останніх є домінантним у формуванні стратегії та шляхів

розвитку національного ринку інтелектуальної власності. До таких інститутів належать органи виконавчої, законодавчої, судової влади, національні патентні відомства, навчально-наукові інститути, приватні установи та організації. Побудова національної системи регулювання торгівлі ОІВ є прямою компетенцією держави, ефективність узгодженого функціонування всіх її елементів здатна прискорити чи загальмувати процес розвитку всієї економіки.

Таким чином, політика найбільш розвинених країн у сфері інтелектуальної власності спрямована на стимулювання збільшення НДДКР та об'єктів інтелектуальної власності за допомогою податкових, фінансових, нефінансових стимулів, організації охорони та захисту об'єктів інтелектуальної власності.

Висновки. Із проведеного аналізу можемо зробити висновки, що економічно розвинуті країни зосереджують велику увагу на стимулюванні розвитку інтелектуального потенціалу у державі та здійснюють значні інвестиції в інноваційне виробництво. Основними країнами-лідерами з витрат на НДДКР є США, Японія, Китай, Фінляндія, Швеція. В розвинених країнах також використовують фінансово-кредитні інструменти для стимулювання створення об'єктів інтелектуальної власності як основної складової інтелектуального потенціалу. Основою для формування національного ринку інтелектуальної власності є реалізація державної політики в сфері ефективного функціонування інституційних механізмів регулювання розвитку інтелектуального потенціалу, якому розвинені країни надають велику увагу.

Виняткова роль інтелектуальної власності як однієї з найважливіших економічних і правових форм їх відображення, реалізації та включення в економічні процеси є безумовно однією з найактуальніших тенденцій, що в свою чергу викликає потребу у проведенні наукових досліджень,

спрямованих на пошук шляхів відновлення та забезпечення розвитку економіки на інноваційній основі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Манжура О.В. Інтелектуальна власність як чинник формування економіки знань: [монографія] / О.В. Манжура. – Полтава: Укрпромторгсервіс, 2011. – 179 с.
2. Невінчаний І.С. Світовий ринок об'єктів інтелектуальної власності / І.С. Невінчаний // Вісник Дніпропетровського університету. Економіка. – 2009. – № 3(2). – С. 178 – 184.
3. Офіційний сайт Всесвітнього економічного форуму. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org>.
4. The International Trade Administration: 2013 Export Statistics Released. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://trade.gov>.
5. The World Intellectual Property Organization. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wipo.int>.
6. Олейников А. Развитие мирового высокотехнологического рынка и пути увеличения присутствия Украины на нем / А. Олейников. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://inventure.com.ua/velicheniya-prisutstviya-ukrainy-na-nem>.
7. The World Trade Organization. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wto.org>.
8. Інформаційно-аналітичні матеріали «Світовий досвід та вітчизняна практика забезпечення розвитку інноваційної діяльності» до Парламентських слухань на тему: «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010 – 2020 роки в умовах глобалізаційних викликів». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.personal.in.444rrt>.
9. Невінчаний І.С. Державне регулювання інтелектуальної власності в Україні: автореф. дис. канд. екон. наук.: спец. 08.00.03. –

економіка та управління національним господарством / І.С. Невінчаний. – К., 2011. – 20 с.

10. Аналітична довідка стосовно досвіду країн Європи та інших країн, де функції щодо забезпечення правової охорони інтелектуальної власності покладено на органи юстиції. Центр правової реформи і законопроектних робіт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legalreform.gov.ua>.